

Wet breekt nood

© Dierenartsen Zonder Grenzen

Toekomst voor rondtrekkende veehouders in Afrika?

door Koen Van Troos

MO* papers is een serie analyses die uitgegeven wordt door Wereldmediahuis vzw. Elke paper brengt fundamentele informatie over een tendens die de globaliserende wereld bepaalt. **MO* papers** worden toegankelijk en diepgaand uitgewerkt.

MO* papers worden niet in gedrukte vorm verspreid. Ze zijn gratis downloadbaar op www.mo.be. Bij het verschijnen van een nieuwe paper wordt een korte aankondiging gestuurd naar iedereen die zijn of haar e-mailadres bezorgt aan mopaper@mo.be (onderwerp: alert)

Koen Van Troos is Coördinator Ontwikkelingseducatie en Beleidsbeïnvloeding bij Dierenartsen Zonder Grenzen - Vétérinaires Sans Frontières.
www.dierenartsenzondergrenzen.be
www.veterinairesansfrontieres.be

Redactieraad **MO* papers**: Saartje Boutsen (Vredeseilanden), Lieve De Meyer (eindredactie), Rudy De Meyer (11.11.11), Gie Goris (MO*), Brigitte Herremans (Broederlijk Delen), Nadia Molenaers (IOB Antwerpen), Marieke Poissonnier, (Oxfam-Wereldwinkels), Arne Schollaert (Oxfam-Wereldwinkels), Liesbet Vangeel (FOS-Socsol), Emiel Vervliet.

Informatie: mopaper@mo.be of MO*paper, Vlasfabriekstraat 11, 1060 Brussel
Suggesties: emiel.vervliet@telenet.be

Wereldmediahuis is ook uitgever van het printmagazine MO*, de mondiale nieuwssite www.MO.be, en van de nieuwsbrief eMO* (tweemaal per week). Verder organiseert de vzw MO* lezingen en mondiale cafés.

Overname van de teksten is toegestaan mits toestemming van auteur en uitgever.

Inleiding

› Afrika telt ongeveer 50 miljoen nomadische veehouders. Zij trekken al van oudsher rond met hun kudde door ruwe, droge en moeilijk toegankelijke gebieden – zoals de Sahel en de Hoorn van Afrika – op zoek naar water en kwaliteitsvol grasland. Zo zorgen ze voor een duurzame productie van vlees en melk. Ze dragen bij tot de voedsel- en voedingszekerheid en spelen een belangrijke rol in de economie van landen als Mauritanië, Niger en Somalië. In de aride en semi-aride gebieden, die 43% van het Afrikaanse landoppervlak beslaan, is duurzame akkerbouw erg moeilijk. De nomadische veeteelt is er dan ook veelal de meest rendabele economische activiteit.

Maar de Afrikaanse rondtrekkende veehouders staan vandaag voor grote uitdagingen. Grasland en water, van levensbelang voor hun productiesysteem, worden steeds schaarser. Door de klimaatverandering zijn er minder waterputten beschikbaar en vermindert het grasland in kwaliteit en kwantiteit. De veehouders spelen van oudsher in op het wisselende klimaat door rond te trekken met hun kudde, maar nu moeten ze steeds grotere afstanden overbruggen om toegang tot water en weiland te krijgen. Tegelijk wordt deze toegang bemoeilijkt door etnische spanningen en doordat de grond wordt bestemd voor andere vormen van grondgebruik, zoals intensieve (niet-duurzame) landbouw, mijnbouw en wildparken. Op die manier worden de rondtrekkende veehouders beroofd van de grond die hun historisch gezien toebehoort en zien ze zich verplicht om een andere vorm van levensonderhoud te zoeken.

Het probleem dat hier aan de basis ligt, is het gebrek aan een uitvoerbaar wettelijk kader voor rondtrekkende veehouders dat

ook wordt nageleefd. Er zijn wel enkele goede voorbeelden, zoals in Niger – waar de veehouders actief worden betrokken bij het beleid en de *Code Rural* een wettelijk kader biedt dat hun levenswijze expliciet erkent. Maar in andere Afrikaanse landen is er nog werk aan de winkel. Gelukkig erkennen internationale donoren als de Europese Unie en ook de Afrikaanse Unie steeds meer het belang van de rondtrekkende veeteelers, maar het blijft zoeken naar concrete engagementen.

Het is nochtans heel belangrijk om een concreet kader te scheppen voor de nomadische veehouders, zodat zij kunnen doen waar ze goed in zijn: rondtrekken met hun vee, niet van de ene dorre plek naar de andere, maar naar plaatsen waar juist wel groen en voedzame voedergewassen aanwezig zijn dankzij een regenval die verschilt in tijd en plaats. Op die manier proberen zij zich niet alleen aan te passen aan de klimaatverandering, maar zorgen ze ook voor een ecologisch verantwoorde productie van vlees en melk: hun uitstoot van broeikasgassen is beperkt en ze beheren de natuurlijke hulpbronnen op een duurzame manier. Als de nomadische veehouderij zou verdwijnen, zou dit leiden tot grote ecologische problemen – want dan zou een heel fragiel ecosysteem niet meer worden onderhouden - en ook tot economische problemen. Een passend wettelijk kader, dat ook wordt nageleefd, kan er net voor zorgen dat deze sociaaleconomische en ecologische voordelen gevrijwaard blijven. Het is dan ook dringend tijd dat de lokale en regionale overheden en de internationale gemeenschap zich duidelijk engageren voor de rondtrekkende veehouders in Afrika.

RONDTREKKENDE VEEHOUDERS

Het exacte aantal nomadische veehouders in de wereld valt moeilijk te bepalen, omdat er tot op heden weinig onderzoek naar is gebeurd. De Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties (FAO) en andere internationale instellingen schatten hun aantal op 120 tot 200 miljoen. Ze leven hoofdzakelijk in afgelegen gebieden, waar het moeilijk is om gewassen te verbouwen door een tekort aan regen, een te bergachtige omgeving of door te hoge of te lage temperaturen. Wereldwijd gebruiken rondtrekkende veehouders meer dan 40% van het aardoppervlak voor het houden van geiten, schapen, jaks, paarden, alpaca's, elanden of vicuña's. Ook in Europa zijn er nog altijd rondtrekkende veehouders actief, onder andere in Schotland en Wales. Daar zorgen rondtrekkende schapehouders voor vlees en wol en/of leveren ze milieudiensten, zoals begrazing met heideschapen.

In Afrika is minder dan 60% van de grond geschikt om op een duurzame manier aan akkerbouw te doen. Het gaat om droge en semi-droge gebieden in Noord-, Zuid-, Oost- en West-Afrika. In die gebieden wonen 268 miljoen mensen of 40% van de Afrikaanse bevolking. Een groot deel van die mensen trekt (semi-)permanent rond met hun kuddes. Anderen doen daarnaast ook aan landbouw, zoals katoenteelt, en houden slechts een deel van de kudde in beweging tijdens het droge seizoen. Afrika telt circa 200 miljoen van deze 'agropastoralisten'. Ze hebben ook een bufferzone nodig om hun kuddes tijdens het hoogtepunt van het droge seizoen te kunnen blijven voeden.

Die gebieden zijn gelegen tussen de droge- en semidroge gebieden enerzijds en de nattere zones anderzijds en zijn van essentieel belang om de productiewijze van rondtrekkende veehouders in stand te houden.

METEN IS WETEN

Het aantal nomadische veehouders is moeilijk te bepalen, omdat er geen eenduidige definitie bestaat over wie deze rondtrekkende veehouders precies zijn. Mobiliteit is een kenmerk dat telkens terugkeert in de verschillende definities en hen onderscheidt van de sedentaire veehouders, die het hele jaar door met hun dieren op dezelfde plek wonen. De mate waarin veehouders mobiel zijn, verschilt sterk van gebied tot gebied. Het Internationaal Fonds voor Landbouwontwikkeling (IFAD) maakt een onderscheid tussen *nomadic* en *transhumant* veehouders. De eerste groep verwijst naar veehouders die bijna non-stop met hun kuddes rondtrekken.

De tweede groep omvat rondtrekkende veehouders die geregeld heen en weer trekken tussen vaste, duidelijk vooraf bepaalde plaatsen. Tot deze tweede groep behoren ook de agropastoralisten, de rondtrekkende veehouders die ook aan akkerbouw doen. Agropastoralisten halen minder dan de helft van hun inkomsten uit vee en dierlijke producten, bij de 'echte' nomadische veehouders ligt dat aandeel veel hoger.

HET BELANG VAN DE TREK

SOCIAALECONOMISCH

Door een gebrek aan onderzoek en een eenduidige definitie is er te weinig aandacht voor de belangrijke ecologische en sociaaleconomische waarde van de rondtrekkende veetelers. Nomadische veehouders hebben zich geïntegreerd in de hedendaagse, geglobaliseerde economische context. Hun productiewijze is 'big business' en in landen als Niger en Mali is de nomadische veeteelt goed voor grote delen van het bruto nationaal product (bnp). Ook in Ethiopië, Kenia en Oeganda dragen rondtrekkende veehouders sterk bij tot de nationale economie: ze zijn er verantwoordelijk voor respectievelijk 19%, 13% en 8% van het bnp. In die landen dragen ze bovendien bij aan een bloeiende economie en aan de handel in vee, vlees, zuivelproducten en huiden, zowel voor de nationale als de internationale afzetmarkten. Somalische schapen, koeien, geiten en kamelen worden bijvoorbeeld geëxporteerd naar Saoedi-Arabië. De rondtrekkende veehouders staan in contact met tussenhandelaars die het vee – vaak met vrachtwagens – naar de markt brengen. In de gebieden waar ze rondtrekken, voorzien de veehouders in het gros van het lokaal geproduceerde vlees. Zo zorgen ze in Oost-Afrika voor maar liefst 90% van de lokale vleesproductie. Vaak wordt het vee ook geëxporteerd – via havens – naar naburige regio's. Daar worden de dieren op een boot gezet naar hun eindbestemming, waar ze uiteindelijk ze op het bord van een buitenlandse consument belanden.

De rondtrekkende veehouderij bevordert de werkgelegenheid in achtergestelde gebieden, waar weinig investeringen plaatsvinden, en speelt een belangrijke rol voor het huishoudinkomen. In Oost-Afrika zijn 20 miljoen mensen rechtstreeks afhankelijk van de nomadische veeteelt om in hun levensonderhoud te voorzien. Vee betekent bovendien meer dan enkel melk en vlees voor de veehouders en hun families en dient als bescherming tegen financiële risico's. Veehouders hebben weinig vertrouwen in banken en investeren liever in kuddes dan hun geld toe te vertrouwen aan een bank. Zo vormt de kudde een soort van mobiele spaarbank die de familie de hele tijd bij zich heeft. De kudde speelt ook een belangrijke sociale rol. De veehouders zet-

ten het vee in bij belangrijke levensgebeurtenissen als geboorten, begrafenissen en huwelijken. Zo moeten Dinkaveehouders in Zuid-Soedan een welbepaald aantal koeien van een bepaalde kleur hebben vooraleer ze effectief kunnen trouwen.

LANDBOUW

De rondtrekkende veehouderij bevordert ook de akkerbouw. Rondtrekkende kuddes produceren tijdens de droge periodes in de broodnodige bufferzones mest, die op zich weer noodzakelijk is om het rendement op de akkers te vergroten. De dieren bemesten de akkers terwijl ze er overheen trekken en de veehouders krijgen in ruil oogstresten van de landbouwers om aan hun dieren te voederen. Die eeuwenoude synergie moet zeker voortgezet worden. Door rond te trekken met hun vee dragen de veehouders ook bij tot de bescherming van de flora en fauna, want de rondtrekkende kuddes verspreiden zaden en via begrazing voorkomen ze overwoekering. Zo houden ze bepaalde ecosystemen in stand. Een (gereguleerde) doortocht van veehouders in bijvoorbeeld nationale parken zou van groot belang kunnen zijn voor het voortbestaan van bepaalde kleinere grazers in wildparken en andere gebieden die een cruciaal onderdeel vormen van het savanne-ecosysteem.

VOEDSEL- EN VOEDINGSZEKERHEID

Verder draagt de rondtrekkende veehouderij bij tot de voedselzekerheid en een betere voeding. Dierlijke producten bevatten namelijk eiwitten, vetten en voedingsstoffen als ijzer, zink en vitamine A. Die voedingsstoffen leveren noodzakelijke energie voor iedereen en zijn essentieel voor mensen met een beperkte toegang tot voedsel, zoals jonge kinderen of mensen met hiv en aids. Volgens verschillende internationale studies is er een duidelijk verband tussen de fysieke en mentale ontwikkeling van kinderen en de hoeveelheid dierlijke producten die ze consumeren.

Rondtrekkende veehouders zorgen ervoor dat deze producten beschikbaar en toegankelijk zijn voor henzelf, maar ook voor

grote delen van de lokale en nationale bevolking. In de gemeenschappen van rondtrekkende veehouders worden de toegang tot en de beschikbaarheid van dierlijke producten echter sterk bepaald door de man-vrouwverhoudingen. Mannen en vrouwen hebben niet dezelfde toegang tot natuurlijke hulpbronnen en tot de beslissingsorganen. Die verschillen vinden hun oorsprong in de cultuur en tradities en in de visie op wat mannen en vrouwen al dan niet kunnen of mogen doen. Zo zijn vrouwen veelal verantwoordelijk voor het kleinvee, zoals schapen en geiten, voor de jonge dieren, voor de melkproductie en voor het verzamelen van voeder, water en brandhout. Mannen ontfermen zich over het grotere vee, zoals koeien en kamelen, en staan in voor de aan- en verkoop ervan. Afhankelijk van de cultuur verkopen de vrouwen ook producten als geweven manden, melk, vruchten en huiden. Die handel zorgt voor een diversifiëring van het inkomen en een beter aanpassingsvermogen in moeilijke periodes. Hoewel mannen meestal bemiddelen bij conflicten en onderhandelen over gedeelde bronnen, zoals water en grasland, hebben vrouwen een informele invloed op veel van de beslissingen.

ECOLOGISCH

Rondtrekkende veehouders hebben een strategisch voordeel omdat ze hun dieren gebruiken om lokale vegetatie – die niet geschikt is voor menselijke consumptie – om te zetten in hoogwaardig voedsel en energie. Doordat ze een eeuwenoude praktijk beoefenen, zijn hun dierenrassen aangepast aan de schaarse vegetatie en de moeilijke levensomstandigheden. Op die manier dragen ze bij aan de biodiversiteit. Ze blijven nooit lang ter plaatse, zodat de vegetatie voldoende tijd heeft om zich te herstellen en opnieuw te groeien. De veehouders houden van oudsher een ecologisch evenwicht in stand tussen zichzelf, hun dieren en hun omgeving. Dit belangrijke, ecologische evenwicht krijgt ook steeds meer erkenning. Zo worden in de Franse Vogezen of de Roemeense Karpaten opnieuw kuddes ingezet om de bergvegetatie te begrazen. Die extensieve begrazing houdt de sponsfunctie van de bergvegetatie in stand en daardoor is het mogelijk om regenpieken op te vangen en overstromingen te beperken.

Maar het is niet zo eenvoudig om het evenwicht tussen mens, dier en grond te garanderen. Wanneer de kudde te klein is of de familie te groot, wordt het moeilijk om in de basisbehoeften van het gezin te voorzien. Is de familie echter te klein in verhouding tot de kudde, dan is het moeilijk om het vee goed te beheren. Wanneer te grote kuddes niet voldoende rondtrekken, bestaat er een risico van overbegrazing. Volgens de FAO heeft overbegrazing al geleid tot een verlies van 7,5% van de oppervlakte grasland ter wereld. Droogtes worden vaak gezien als oorzaak van overbegrazing, want het vee moet dan langer bij de schaarse waterbronnen blijven, waardoor de begrazingsdruk toeneemt. Dit was het geval tijdens de extreme droogte in de Sahel in de jaren 1970 en 1980. Een wettelijk kader, dat ook wordt nageleefd, kan een oplossing bieden om overbegrazing tegen te gaan. Een geoptimaliseerd (regionaal) begrazingsbeheer kan immers leiden tot een betere voederproductie, een efficiënter grondgebruik, een hoger rendement en herstel van gedegradeerde gronden, overige milieudiensten en een betere voedselzekerheid en werkverschaffing voor een grote groep mensen die in moeilijke omstandigheden leven.

Rondtrekkende veehouders spelen voorts een essentiële rol bij de matiging van de gevolgen van de klimaatverandering. Ze kunnen bijdragen tot het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen. Centraal hierin staat het bodembeheer. De bodem is een van de grote koolstofreservoirs op deze wereld. In de bovenste 30 cm van de bodem bevindt zich organisch materiaal dat CO₂ vasthoudt (Savory Institute, 2013). Het grasland bedekt 26% van de landoppervlakte ter wereld of 70% van alle landbouwgronden op aarde. Grasland slaat naar schatting 20% van 's werelds koolstof in de bodem op (Conant, 2010). Een goed graslandbeheer biedt dus vele mogelijkheden om CO₂ op te slaan of vast te houden in de bodem. Onderzoek heeft aangetoond dat CO₂-sequestratie in grasland meer mogelijkheden biedt dan andere maatregelen met betrekking tot mestbeheer en voederbeheer (Krätli et al, 2013). De rondtrekkende veehouders spelen hierbij een belangrijke rol, doordat zij – mits een verantwoorde begrazing met voldoende mobiliteit – in staat zijn het grasland gezond te houden: de kuddes eten de vegetatie op en zetten die om in mest die het weiland vruchtbaarder

maakt. Zo wordt het potentieel van grasland op het vlak van CO₂-sequestratie gemaximaliseerd.

Naast het aanpakken van de oorzaken van klimaatverandering, passen de rondtrekkende veehouders zich ook zelf aan de klimaatverandering aan. Ze spelen in op veranderingen in het klimaat door de samenstelling van hun kudde en de verschillende soorten dieren aan te passen. Een typische kudde bestaat uit verschillende soorten vee, om te kunnen inspelen op variërende situaties. Op die manier wordt ook het werk verdeeld tussen mannen, vrouwen en kinderen. De samenstelling van de kuddes wordt niet alleen aangepast aan het wisselende klimaat, maar ook aan de schommelingen op de markt of aan de beschikbaarheid van arbeid. Daarnaast verspreiden veehouders hun dieren over de kuddes van familieleden om zich zo in te dekken tegen andere risico's. De dierenrassen worden ook voortdurend aangepast aan de steeds veranderende context. Veehouders kiezen steeds vaker voor dieren met een relatief hoge productiviteit, die toch ook minder gevoelig zijn voor ziektes, droogte en hoge temperaturen en die lange afstanden kunnen afleggen.

Tijdens periodes van droogte veranderen de rondtrekkende veehouders niet alleen de samenstelling van hun kuddes, maar gaan ze die ook uitdunnen (*strategic destocking*). Bij droogte kunnen ze namelijk een deel van de kudde niet langer voeden. Dat deel wordt preventief verkocht, voordat de dieren te zeer verzwakt raken. Een beperkte kern van (fok)dieren blijft behouden om de kudde achteraf opnieuw te kunnen samenstellen. De rondtrekkende veehouders kunnen zich dan toespitsen op het laten overleven van deze kern van gezonde dieren.

Rondtrekkende veehouders proberen zich ook aan te passen aan de grillen van het klimaat door hun inkomsten te diversifiëren. Ze starten bijvoorbeeld een handeltje in wol, huiden, melk, brandhout, aloë vera... of ze maken honing, bier of geweven manden en tapijten. In de buurt van meren of rivieren leggen veel rondtrekkende veehouders zich ook toe op de visvangst.

DE MAASAI IN TANZANIA

De Maasai-veehouders in Tanzania hebben de voorbije decennia te maken gehad met verschillende periodes van droogte. Na de droogte van 2009, waarbij de veehouders 120.000 dieren verloren – meer dan de helft van het vee in Tanzania – bleven ze in armoede achter en dreigden ze hun traditionele cultuur te verliezen. “Na de droogte beseften we dat onze lokale zeboekoeien ongunstige weersomstandigheden kunnen doorstaan en goed aangepast zijn aan de omgeving. Door hen selectief te kruisen, proberen we onze inkomsten uit de veeteelt te verhogen en de risico's om vee te verliezen door droogte te beperken,” zegt Kipainoi, een 35 jaar oude Maasai met twee vrouwen en zes kinderen. “We verkopen de zwakkere dieren en kruisen met dieren met sterke eigenschappen, een hoge productiviteit en een grote weerstand.”

Liganga, L. (2013). “Maasai herders breed fewer, stronger cattle to tackle climate change”

(<http://www.trust.org/item/?map=maasai-herders-breed-fewer-stronger-cattle-to-tackle-climate-change>).

© Dierenartsen Zonder Grenzen

UITDAGINGEN VOOR RONDREKKENDE VEEHOUDERS IN AFRIKA

KLIMAATVERANDERING

Rondtrekkende veehouders in Afrika krijgen steeds meer te maken met uitdagingen die hun het leven lastig maken en hun mobiliteit – essentieel voor hun productiesysteem – bemoeilijken. Een van die uitdagingen is de klimaatverandering. Terwijl veehouders van oudsher rondtrekken met hun kuddes om klimaatgrillen het hoofd te bieden, ondervinden ze nu meer en meer moeilijkheden om zich aan te passen aan de klimaatverandering.

Het Zuiden lijdt erg sterk onder de klimaatverandering en zal het in de toekomst nog veel moeilijker krijgen. Volgens het laatste rapport van de Intergouvernementele Werkgroep over Klimaatverandering (IPCC) zal Afrika sneller opwarmen dan de andere continenten. De gevolgen zullen het zwaarst doorwegen voor mensen op het platteland en in het bijzonder voor vrouwen, kinderen en achtergestelde gemeenschappen. Zij zijn immers rechtstreeks afhankelijk van klimaatgevoelige hulpbronnen als planten, dieren, grond en water. Naar verwachting zullen in Afrika niet alleen de temperaturen nog sneller stijgen, maar zullen ook de weersomstandigheden extremer worden. Nu al blijken droogtes frequenter voor te komen en langer te duren en neemt het aantal overstromingen (bijvoorbeeld na zo'n lange droogte) toe. Het IPCC verwacht dat de bevolkingsmigratie (van zogenaamde klimaatvluchtelingen), overstromingen, een achteruitgang van de waterkwaliteit en verzilting van de bodem in de toekomst alleen maar zullen toenemen.

Voor rondtrekkende veehouders hebben deze veranderingen verregaande gevolgen, in het bijzonder voor de toegang tot en de beschikbaarheid van water en weiland. Door de toenemende veranderingen in de weersomstandigheden groeit de druk op het beschikbare water en neemt ook de vraag toe. Momenteel kent ongeveer een vierde van de sterk groeiende Afrikaanse bevolking een hoge waterstress of een beperkte toegang tot drinkbaar water. Klimaat specialisten voorspellen dat tegen 2050 350 tot 600 miljoen Afrikanen het risico zullen lopen van een te

kort aan water om in hun basisbehoeften te voorzien. Een waternorm brengt niet enkel gezondheidsrisico's met zich mee, maar vergroot ook de kans op overbegrazing en uitputting van de natuurlijke hulpbronnen in droge en semi-aride gebieden. Ecosystemen veranderen, wat kan leiden tot verschuivingen in planten- en diersoorten, wijzigingen in waterstromen, in grasland, enz. Daardoor is er minder grond beschikbaar. Het grasland wordt schaarser door veranderende regenpatronen, de percelen liggen meer verspreid en zijn minder productief. In combinatie met de sterke demografische groei zal dit leiden tot meer concurrentie en conflicten tussen gemeenschappen van rondtrekkende veehouders en andere bevolkingsgroepen.

De klimaatverandering heeft ook een impact op de verspreiding en de overdracht van ziekten bij planten, dieren en mensen. Temperatuurstijgingen en schommelingen in de vochtigheid beïnvloeden de levenscyclus van ziektekiemen en van hun dragers (bv. muggen en teken). Sommige kunnen zich bij hogere temperaturen beter vermenigvuldigen, waardoor de kans op infecties toeneemt. Er wordt gevreesd dat de dragers die de ziekten overbrengen, zoals de tsetsevlug of de malariamug, bij hogere temperaturen beter zullen overleven in gebieden waar dat voordien niet mogelijk was. Bovendien zullen overstromingen en veranderende windpatronen een grote impact hebben op de verspreiding van ziekten via water en lucht. Dat geldt ook voor dierenziekten, die een rechtstreekse impact hebben op de gezondheid, het levensonderhoud en de financiële zekerheid van de rondtrekkende veehouders.

TOEGANG TOT GROND

Rondtrekkende veehouders hebben eigen traditionele instellingen en mondelinge overeenkomsten over het beheer van de natuurlijke rijkdommen in de gebieden waar ze leven. Verschillende gemeenschappen delen onderling de verantwoordelijkheid voor en de toegang tot water en grasland. Maar de (lokale) overheden respecteren niet altijd die overeenkomsten en strategieën. Formele structuren op basis van individuele

eigendomsrechten vervangen steeds meer de traditionele mondelinge afspraken, instellingen en structuren van de veehoudersgemeenschappen. Steeds meer internationale producenten van voedsel en biobrandstoffen zijn geïnteresseerd in de aride en semi-aride gebieden in Afrika en beschouwen die gebieden als niemandsland dat aan de overheid toebehoort. Tegelijk groeit de druk op het land en moeten rondtrekkende veehouders concurreren met andere vormen van landgebruik, zoals wildparken en (niet-duurzame) landbouw. Ook de ontginning van olie en andere minerale grondstoffen vormt een bedreiging voor hun levenswijze. Voorheen werden rondtrekkende veehouders nog toegelaten in wildparken, maar nu worden ze meer en meer geweerd. Nochtans zorgt de veetrek door de wildparken voor een belangrijk ecologisch evenwicht.

Ook Olivier De Schutter, voormalig speciaal rapporteur voor het recht op voedsel van de Verenigde Naties, benadrukt de problemen in verband met het recht op grond. Landrechten zijn nochtans cruciaal voor het recht op voedsel en voor een verzekerde toegang tot productieve hulpbronnen. Maar het bestaande internationale wettelijke kader over landrechten is te beperkt. De Schutter wijst op de toenemende commerciële druk op de grond, door speculatie en landroof voor de productie van voedsel of biobrandstoffen voor de export. De FAO suggereert niet-bindende, vrijwillige richtlijnen voor het beleid inzake de eigendomsrechten van grond, visplaatsen en bossen. Deze VN-organisatie streeft naar voedsel- en voedingszekerheid voor iedereen en ondersteunt de geleidelijke realisatie van het recht op voldoende voedsel in een context van nationale voedselveiligheid.

Het is van groot belang dat rondtrekkende veehouders worden betrokken bij deze internationale onderhandelingen over landrechten. Met hun specifieke levenswijze zouden ook zij hun rechten moeten kunnen verdedigen en laten gelden in internationale onderhandelingen.

SPANNINGEN EN CONFLICTEN

Naast de klimaatverandering en een beperkte toegang tot grond

en water hebben ook etnische en internationale spanningen een negatieve impact op de rondtrekkende veehouders. Deze spanningen kunnen zelfs de gevolgen van klimaatverandering en beperkte toegang tot grond en water versterken.

Conflicten worden vaak als inherent beschouwd aan de levenswijze van de rondtrekkende veehouders. Spanningen tussen veehoudersclans kennen meestal een lange geschiedenis. Ze zijn ontstaan uit overvallen en diefstal van vee om bruidsprijzen te kunnen betalen of vetes te beslechten. Doordat rondtrekkende veehouders in conflictrijke gebieden leven, worden deze etnische spanningen in veel gevallen nog versterkt. De laatste jaren stijgt het aantal gewapende conflicten tussen rondtrekkende veehouders in Afrika door de toenemende instabiliteit in vele landen en in het bijzonder in de aride en semi-aride regio's. In Oost-Afrika circuleren er door de aanslepende conflicten in Oeganda, Zuid-Soedan en Somalië veel wapens op het platteland. Rondtrekkende veehouders maken dikwijls gebruik van die wapens om zich te beschermen tegen veediefstallen. In West-Afrika zijn de laatste tijd ook veel wapens in omloop, mede door het recente uiteenvallen van het regime van Khadafi in Libië, zodat ook daar gevechten tussen rondtrekkende veehouders veel intensiever kunnen worden. In sommige gevallen worden onderlinge spanningen tussen veehouders gebruikt en versterkt in functie van internationale politieke of economische agenda's.

DE MAASAI IN TANZANIA

Een tijd geleden berichtte de online krant *The Guardian* dat de Tanzaniaanse regering van plan is om meer dan 40.000 rondtrekkende veehouders in het noorden van Tanzania in de streek rond Loliondo te onteigenen om ruimte te maken voor een wildpark. Dat park zou worden beheerd door een bedrijf in de Verenigde Arabische Emiraten – Ortelo Business Cooperation – dat het gebied zou gebruiken om er rijke inwoners van de oliestaat te laten jagen op de aanwezige olifanten, neushoorns en leeuwen.

De plannen van de Tanzaniaanse overheid om de Maasai te onteigenen, zijn niet nieuw en dateren eigenlijk al van

2009. De regering wilde destijds al een groot gebied grasland van ongeveer 1500 km² omzetten in land dat voorbehouden is voor het natuurbehoud. In 2009 beriep ze zich op de in 1946 vastgelegde regeling in verband met *Game Controlled Areas*, die stelt dat de grond toebehoort aan de overheid en niet aan de Maasai. In 2009 werden de plannen van de overheid onder publieke druk vanuit Tanzania en de rest van de wereld uiteindelijk opgeborgen. Sindsdien zijn er veel positieve signalen geweest van de overheid en beleidsmakers, maar er is nooit een schriftelijke bevestiging gekomen dat de grond land effectief aan de Maasai toebehoort.

De regering hanteert nu een andere aanpak dan in 2009, want ze biedt de Maasai wel een compensatie aan, al vinden de middenveldorganisaties van de Maasai die wel te laag. Dit toont opnieuw aan hoe noodzakelijk het voor de Maasai is om het gemeenschappelijk beheer van het gras-

land wettelijk te verankeren. In 2013 had de Tanzaniaanse premier tijdens een bijeenkomst in Loliondo wel aangegeven dat de overheid de onderhandelingen voor het verkopen van het grasland voorlopig had stopgezet, al gaf hij niet aan dat de plannen helemaal tot het verleden behoorden.

Uiteindelijk moest de Tanzaniaanse overheid ook de recente plannen voor de verkoop van grasland rond Loliondo laten varen. Door nationale en internationale druk – mede door een petitie op AVAAZ die sinds 2012 al meer dan 2,3 miljoen handtekeningen verzamelde – heeft de president recentelijk in het openbaar erkend dat de Maasai nooit van hun grond zullen worden verdreven. De gemeenschappen van rondtrekkende veehouders en andere middenveldorganisaties in Loliondo en daarbuiten blijven echter voort ijveren voor een wettelijke erkenning van het gemeenschappelijk beheer van het grasland.

© Dierenartsen Zonder Grenzen

WET BREEKT NOOD

Al die uitdagingen voor de rondtrekkende veehouders in Afrika – in het bijzonder de ondermaatse toegang tot land en water – zijn te wijten aan een gebrekkig wettelijk kader en het wegwijnen van traditionele overlegorganen, overeenkomsten en instellingen. In sommige landen bestaan er positieve initiatieven en wetteksten die rondtrekkende veehouders erkennen en ondersteunen. Helaas blijven die teksten in veel gevallen dode letter of zijn ze te administratief van aard, waardoor hun bestaan niet altijd als nuttig wordt ervaren.

Essentieel voor een degelijk wettelijk kader is het erkennen van de gezamenlijke, mondelinge beheersovereenkomsten tussen veehouders over land- en waterbronnen. Zolang die traditionele overeenkomsten niet worden nageleefd en wettelijk verankerd zijn, lopen het duurzame beheer van water en weiland en de eeuwenoude kennis van de rondtrekkende veehouders over de lokale flora en fauna gevaar. Een passend en gerespecteerd wettelijk kader leidt tot de bescherming van hun inkomsten en rechten, het behoud van hun economisch en ecologisch model en de inperking van lokale en regionale conflicten. Een wettelijke verankering van de levenswijze van de rondtrekkende veehouders zorgt er ook voor dat zij ten volle hun rol kunnen spelen in het aanpakken van de oorzaken en gevolgen van de klimaatverandering. Politieke wil en actie op lokaal, nationaal en internationaal niveau zijn hiervoor noodzakelijk.

Hoe komt het dat deze politieke wil ontbreekt in verschillende landen en regio's in Afrika? Enerzijds worden rondtrekkende veehouders nog te vaak gemarginaliseerd, niet erkend voor hun bijdrage in de reële economie en hebben ze geen toegang tot de beleidsprocessen, al is er in een aantal landen de laatste tijd wel

wat vooruitgang gemaakt. In veel landen vormen de rondtrekkende veehouders slechts een minderheid en leven ze ver weg van hoofdstad, waar de politieke beslissingen worden genomen. Dit zorgt er onder andere voor dat er te weinig en onaangepaste investeringen zijn in droge en semi-aride gebieden. Rondtrekkende veehouders zijn nog te vaak aangewezen op ontwikkelings- en humanitaire hulp om het hoofd boven water te kunnen houden.

Anderzijds is er dus ook nog onvoldoende kennis en begrip voor de nomadische veetelers. Het bestaande beleid is onvoldoende afgestemd op hun praktische noden. Dit heeft veelal te maken met een verkeerde beeldvorming: nationale politici en lokale autoriteiten beschouwen rondtrekkende veehouders als onruststokers en vinden hun manier van leven ouderwets. Ze vinden hun mobiliteit niet passen in een moderne staat, infrastructuur en economie. Ze zien niet in hoe dit landbouwsysteem zich volop aanpast aan de moderniteit en bijvoorbeeld ook gebruik maakt van moderne transportmiddelen en nieuwe technologieën als gps en mobiele telefonie om op de hoogte te zijn van het weer en de marktprijzen en voor het uitvoeren van bankverrichtingen.

Door het gebrek aan een uitvoerbaar wettelijk kader en daadkrachtige politici, wordt de levenswijze van de nomadische veehouders – en in het bijzonder hun mobiliteit – bedreigd. Als hun mobiliteit gegarandeerd en wettelijk verankerd zou zijn, zouden zij ten volle kunnen bijdragen aan de voedings- en voedselzekerheid, de economische ontwikkeling en het terugdringen van de klimaatverandering.

MOBILITEIT: TROEF EN NOODZAAK

Mobiliteit staat centraal in het leven van de nomadische veehouders. Door rond te trekken, maximaliseren ze het potentieel van droge en semi-aride gebieden en overtreffen ze de productiviteit van andere landbouwmethodes in gelijkaardig klimatologische omstandigheden, zoals de sedentaire veeteelt en de akkerbouw. Mobiliteit zorgt voor een optimale productiviteit, is essentieel voor de handel en doet ook dienst als overlevingsstrategie.

In de Sahel en de Hoorn van Afrika zijn de regenval en de afwisseling tussen droog seizoen en regenseizoen sterk geografisch en in de tijd bepaald. Hierdoor verschillen de bodemtypes en plantensoorten sterk naargelang de regio. De locatie en beschikbaarheid van voedingsstoffen die kuddes nodig hebben om te overleven, variëren bijgevolg enorm en zijn ook erg onvoorspelbaar. Rondtrekkende veehouders passen zich aan deze diversiteit aan en spelen erop in. Ze gaan via traditionele 'verkenners' na waar en wanneer de beste graslanden en waterbronnen beschikbaar en toegankelijk zijn en beslissen zo om al dan niet te vertrekken. Daarbij gebruiken ze ook steeds meer moderne technologieën als mobiele telefoons en het internet. Tanzaniaanse Maasai-veehouders hebben bijvoorbeeld applicaties op hun smartphones om exact te weten welk weer het op een bepaald moment is.

De kwaliteit en hoeveelheid van het gras dat de kuddes nuttigen, beïnvloedt de melk- en vleesproductie en is daarom erg belangrijk voor de nomadische veehouders. Vooral tijdens het regenseizoen moeten de kuddes goed grazen, omdat het gras dan boordevol voedingsstoffen zit. Zo compenseren ze de gewichtsafname tijdens het droog seizoen, wanneer er veel minder weiland beschikbaar is. De zoektocht naar betere graslanden is dan ook een constante drijfveer in het dagelijks leven van een rondtrekkende veehouder.

Door rond te trekken, genieten de kuddes een zo rijk mogelijk dieet en zijn ze meestal beter gevoed dan vee dat voorturend op dezelfde plaats graast, zoals in een extensief maar sedentair *ranching*-systeem. Het rondtrekken leidt dus tot een hogere productiviteit – een hogere en betere melk- en vleesproductie, maar ook meer kalveren en lammeren – dan sedentaire begrazing bij dezelfde klimaatomstandigheden. De onderstaande tabellen vergelijken enkele productiviteitsindicatoren voor mobiele en sedentaire kuddes in West-Soedan en in Niger, twee landen waar veel rondtrekkende veehouders leven in droge en semi-aride gebieden.

TABEL 1: VERGELIJKING VAN DE PRODUCTIVITEIT VAN RONDTREKKEND EN SEDENTAIR VEE IN WEST-SOEDAN

Indicatoren van productiviteit	Rondtrekkende kuddes	Sedentaire kuddes
Kalvercijfer	65%	45%
Koeien die voor het eerst kalven voor ze 4 jaar oud zijn	65%	29%
Totale sterfte van de kudde	15%	35%
Kalversterfte	11%	40%
Vleesproductie per fokkoe	0.057 kg	0.023 kg

Bron: Wilson, R.T. en S.E. Clarke (1976). *Studies of the livestock of southern Darfur, Sudan II. Production traits in cattle. Tropical Animal Health and Production* 8: 47-51.

TABEL 2: VERGELIJING VAN DE PRODUCTIVITEIT VAN SEDENTAIR, TRANSHUMANT EN ROND TREKKEND VEE IN NIGER

Indicatoren van productiviteit	Sedentair	Transhumant	Rondtrekkend
Jaarlijks voortplantingscijfer	61	65	69
Mortaliteit van kalveren van jonger dan 1 jaar	11.1	0	5.9
Gewicht kalf na 300 dagen, in kg	98.1	80.6	88.3
Gemiddeld aantal dagen lactatie	285	295	321
Hoeveelheid melk per koe voor menselijke consumptie in 1 lactatiecyclus	575	615	668

Bron: De Verdière, C. P. (1995). Les conséquences de la sédentarisation de l'élevage au Sahel. Etude comparée de trois systèmes agropastoraux dans la région de Filangué, Niger. Thèse voorgelegd in het kader van doctoraal onderzoek aan het 'Institut National Agronomique' in Parijs-Grignon, 220 pp.

Mobiliteit is ook van groot belang voor de handel. Zowel in de Sahel als in de Hoorn van Afrika is de regionale handel in vee en dierlijke producten een bloeiende sector. Vaak gaat het om een informele handel waarvan het belang niet altijd wordt erkend. In West-Afrika, waar de rondtrekkende veetelers in grote mate erkend worden en er een adequaat wettelijk kader bestaat, vertegenwoordigt de jaarlijkse officiële handel in dierlijke producten van rondtrekkende veehouders meer dan 150 miljoen dollar. De FAO verwacht dat de vraag naar vee en dierlijke producten er tegen 2025 met 250% zal toenemen, omwille van de groeiende stedelijke bevolking. De winstmarge van deze handel hangt sterk af van de mate waarin het vee mobiel kan zijn, en dan vooral over de grenzen heen. De handel in vee en dierlijke producten is bovendien essentieel voor de rondtrekkende veehouders zelf, die naast de dagelijkse productie van hun dieren ook geld nodig hebben om andere levenskosten te kunnen betalen, zoals medische zorg.

TURKANA, KENIA

Turkana is het grootste, maar minst 'ontwikkelde' gebied van Kenia. Het district ligt in het noordwesten van het land en grenst aan Ethiopië, Soedan en Oeganda. Korte en lange regenperiodes wisselen er elkaar af, maar regenbuien worden steeds schaarser. En als het regent, zijn het ware stortbuien

die veel schade aanrichten. Terugkerende droogteperiodes bestonden vroeger ook al, maar volgen elkaar nu sneller op. De rondtrekkende veehouders zijn de afwisseling wel gewoond, maar krijgen nu niet meer de tijd zoals vroeger om hun kuddes na de droogte opnieuw op te bouwen. In geval van droogte trekken ze met hun kuddes naar hoger gelegen berggebieden en zelfs naar de buurlanden Oeganda en Zuid-Soedan op zoek naar water en grasland.

In Turkana is er relatief weinig vegetatie door de geringe neerslag, de hoge temperaturen en het gebrek aan mineralen in de bodem. Dit kan leiden tot bodemerosie. Slechts 3% van het Turkana gebied – hoofdzakelijk rivierbeddingen – is geschikt voor de akkerbouw. De grond kan echter wel dienst doen als grasland en daarom speelt de nomadische veeteelt een centrale rol in de economie van het gebied. Van de 500.000 mensen die in Turkana wonen, is maar liefst 64% voor zijn levensonderhoud afhankelijk van de rondtrekkende veehouderij. Daarnaast zijn er ook nog eens 16% 'agropastoralisten'. Vee is een integraal onderdeel van het sociale leven van de verschillende gemeenschappen. Maar de levenswijze van de Turkana wordt bedreigd door een groeiende bevolking, dierenziektes, droogte, overstromingen, een verminderde toegang tot weidegronden en algemene onveiligheid.

SUCCESVERHALEN EN VOORBEELDINITIATIEVEN

Het gebrek aan een geschikt wettelijk kader voor de rondtrekkende veehouders in Afrika dat ook daadwerkelijk wordt nageleefd, is een dringend probleem. Er zijn wel enkele positieve voorbeelden van Afrikaanse landen die actief een wetgeving uitwerken voor de nomadische veehouders. Zo zijn er in verscheidene landen in West-Afrika wetten gestemd die expliciet de levenswijze en de toegang tot en het beheer van grond door rondtrekkende veehouders erkennen. Die wetten geven hun tijdelijk toegang tot grensgebieden (de eerder genoemde bufferzones) en promoten de integratie tussen de akkerbouw en de veeteelt. In Niger spreken landbouwers en veehouders bijvoorbeeld een gemeenschappelijke datum af voor het oogsten van de akkers en de grote veetrek, zodat het vee de oogst niet beschadigt en de landbouwers hun oogstafval kunnen laten liggen als voeder. De wetten met betrekking tot rondtrekkende veehouders in Niger, Mauritanië en Mali erkennen dat mobiliteit en een duurzaam beheer van het grasland een kritieke rol spelen om hun inkomen veilig te stellen. Bepaalde wetsartikels voorzien bovendien dat corridors of doorgangen voor het vee worden afgebakend en onderhouden. De rondtrekkende veehouders moeten die corridors – die vaak al van oudsher op informele wijze bestaan – tijdens het oogstseizoen respecteren. Buiten het oogstseizoen dienen de corridors als aanbevolen route. Ook landbouwers moeten de corridors respecteren en nomadische veehouders doorgang verlenen. Er zijn ook wetsartikels die de uitbreiding van steden aan banden leggen, zodat die niet langer de mobiliteit van de rondtrekkende veehouders belemmert. Sinds 1998 bestaat er zelfs op het niveau van de Economische Gemeenschap van West-Afrikaanse Staten (ECOWAS) een regionaal kader dat de trek van kuddes over de grenzen van vijftien staten heen reguleert. Daardoor kunnen rondtrekkende veehouders de grenzen oversteken als ze een *international transhumance certificate* bezitten en bepaalde voorwaarden naleven, onder andere op het vlak van diergezondheid. Er is dus al duidelijk vooruitgang geboekt, maar er is nog altijd nood aan meer concrete engagementen. Dergelijke wetten en initiatieven moeten samengaan met uitvoeringsbesluiten en opvolgingstrajecten, zodat ze geen dode letter blijven.

Ook in Oost-Afrika werken beleidsmakers aan initiatieven op verschillende niveaus, zoals het *Drought Disaster Resilience and Sustainability Initiative* van de *Intergovernmental Authority on Development* (IDDRSI) en het *Comprehensive Africa Agriculture Development Programme* (CAADP) voor de gemeenschappelijke markt van Oost- en Zuid-Afrikaanse staten (COMESA). Veel van deze initiatieven vragen echter een duidelijke uitvoering van maatregelen ten voordele van rondtrekkende veehouders en die ontbreekt vaak nog.

In 2010 keurde de Afrikaanse Unie ook het *African Union Framework on Pastoralism* goed. Dit document wil de rechten en inkomsten van rondtrekkende veehouders beschermen en hun bijdrage aan de nationale, regionale en Afrikaanse economie versterken.

Al deze initiatieven duiden op een geleidelijke kentering in het denken over rondtrekkende veehouders. Ook internationale donoren als de Europese Unie gaan steeds vaker het belang van de nomadische veeteelt inzien. Voor bepaalde Afrikaanse landen zal er echter nog veel moeten gebeuren vooraleer die initiatieven zich vertalen in een krachtig beleid ter plaatse.

DE LOI SUR LE PASTORALISME IN NIGER EN HET WERK VAN RÉSEAU BILITAL MAROUBE

In 2010 aanvaardde de Nigerese overheid een specifieke wet met betrekking tot rondtrekkende veehouders. Die wet is het resultaat van jarenlang actief beleidswerk van de Nigerese boerenorganisaties en in het bijzonder van de organisatie *Réseau Bilital Maroobe* (RBM), een regionaal netwerk dat zich inzet voor de rechten van rondtrekkende veehouders in zeven landen in West-Afrika. Het netwerk bestaat uit verschillende boerenorganisaties met lokale vertegenwoordigers in de verschillende landen waar het netwerk actief is. RBM doet actief aan beleidsbeïnvloeding, maar zorgt ook voor een betere communicatie tussen boerenorganisaties met betrekking tot de rondtrekkende veehouderij. Momenteel werkt het netwerk samen met haar lidorganisaties en de overheid om de wet op de nomadische veeteelt (*Loi sur le*

pastoralisme) uit te voeren en om te zetten in een concreet kader. Hierbij staan communicatie en het delen van informatie centraal.

De wet op de nomadische veeteelt in Niger is cruciaal, omdat hij voorziet in drie grote doelstellingen:

- de rondtrekkende veeteelt veilig stellen als productiesysteem, door harmonisering met andere activiteiten in landelijke gebieden,
- de natuurlijke hulpbronnen als water en weiland en de voorzieningen voor rondtrekkende veehouders beschermen,
- de traditionele beheersystemen van de gebieden waar de rondtrekkende veehouders doortrekken, identificeren en actualiseren.

Enkele belangrijke wetsartikelen illustreren dit:

Artikel 3: De mobiliteit is een fundamenteel recht van de veehouders, nomadische en transhumante veehouders. Dit recht wordt erkend en gegarandeerd door de staat en de territoriale overheden. Mobiliteit vormt een rationele en duurzame manier om de landelijke rijkdommen te exploiteren en mag enkel tijdelijk worden belemmerd en omwille van de veiligheid van mensen, dieren, bossen en gewassen in de omstandigheden bepaald door de geldende teksten.

Artikel 25: De toegang van de kwekers en hun dieren tot het oppervlaktewater in het openbaar of particulier domein van de staat of de territoriale overheden is vrij. Toegangswegen in landbouwgebieden staan open om de dieren te laten drinken. Die wegen behoren tot het openbaar domein. Het belemmeren ervan wordt bestraft conform de bepalingen van het strafwetboek.

Deze wet toont duidelijk aan dat de Nigerese overheid het belang van de rondtrekkende veehouders erkent. De wet sluit aan bij een geheel van wetten in landelijke gebieden die gebundeld zijn in de Nigerese *Code Rural*. Die wetten verdelen het land in afgebakende landbouw- en veeteeltzones.

De grond van de nomadische veehouders is eigendom van de overheid, maar de landbouwgrond is privé-eigendom. Lokale commissies staan in voor het grondbeheer en kijken toe op het naleven van de verschillende vormen van grondgebruik. De wet is een duidelijke stap vooruit om een positieve omgeving te creëren voor rondtrekkende veehouders. RBM en andere boerenorganisaties zullen er dan ook voor ijveren dat deze wet geen dode letter blijft en dat alle nomadische veehouders van zijn bestaan op de hoogte worden gebracht.

Bron: Yigma Tatchi, R. (2010). Enfin une loi relative au pastoralisme au Niger! SNV Niger. 2 p.

CONCLUSIE

De situatie van de nomadische veehouders is nauw verbonden met de armoede, hongersnood en onveiligheid in Afrika, maar ook met cultuur, milieu en economie. Veehouders worden geconfronteerd met een veranderend en ongunstig klimaat, een moeizame toegang tot grond en natuurlijke hulpbronnen en etnische en internationale spanningen. Al die uitdagingen komen voort uit het gebrek aan een uitvoerbaar en controleerbaar wettelijk kader en investeringen in een faciliterende of aangepaste infrastructuur. De nomadische veeteelt is van groot belang voor het garanderen van de voedsel- en voedingszekerheid, voor het gevecht tegen de klimaatverandering en voor de economische ontwikkeling van de landen waar deze vorm van veeteelt beoefend wordt. Het is dan ook essentieel dat deze le-

vens- en productiewijze kan blijven voortbestaan door passende investeringen. Er is nog altijd een toekomst weggelegd voor rondtrekkende veehouders, maar die blijft erg onzeker als er geen duidelijke wetgeving wordt ontwikkeld, uitgevoerd en nageleefd en zonder de benodigde infrastructuur. In dat geval blijft het risico op conflicten en overbegrazing erg groot en dreigt deze eeuwenoude levenswijze te verdwijnen. Een wettelijk kader moet de onmisbare rol van mobiliteit centraal stellen en het gemeenschappelijk beheer van weiland en water stimuleren door traditionele beheerovereenkomsten te erkennen om zo een sociaaleconomisch systeem in een fragiel ecosysteem veilig te stellen.

© Dierenartsen Zonder Grenzen

LITERATUUR

- AU/IBAR (2003). Pastoralism and Conflict: Getting Policies Right. Policy Briefing Paper No.10. African Union/Interafrican Bureau for Animal Resources, Nairobi.
- Behnke R. (2010). The Contribution of Livestock to the Economies of IGAD Member States. Study Findings, Application of the Methodology in Ethiopia and Recommendations for Further Work, IGAD LPI Working Paper No. 02 – 10.
- Behnke, R. Muthami, D.(2011). The contribution of livestock to the Kenyan economy. FAO, IGAD, LPI Working Paper. No 03-2011.
- Boko, M., I. Niang, A. Nyong, C. Vogel, A. Githeko, M. Medany, B. Osman-Elasha, R. Tabo en P. Yanda (2007). Africa. Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability.
- Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden en C.E. Hanson, Eds., Cambridge University Press, Cambridge UK, 433-467.
- Bouley, T., Gilbert, M., Whung, P., Le Gall, F., Plante, C. (2014). Reducing climate-sensitive disease risks. Agriculture and environmental services discussion paper; no. 7. Washington, DC; World Bank Group.
- Conant, Richard (2010). Challenges and opportunities for carbon sequestration in grassland systems. A technical report on grassland management and climate change mitigation. FAO. Integrated Crop Management, Volume 9-2010. 67 p.
- CELEP (2009). Mobility as a critical condition for economic and social development. 3 p.
- CELEP (2009). Recognition of the Role and Value of Pastoralism and Pastoralists. 5 p.
- Chebunet, P. K., Lopeyok, J. A. en Abonyo, J. C. L. (2013). Cultural Beliefs as a Source of Ethnic Conflicts: A Study of the Turkana and Pokot Pastoralists of Kenya. Journal of Global Peace and Conflict, 1(1), 1-14.
- De Schutter, O. (n.d.). Land Rights: How far are land rights and the right to food connected? Bekeken 16 september 2014, via <http://www.srfood.org/en/land-rights>.
- Enea Consulting and VSF Belgium (2014). Climate change and small scale livestock farming in Africa.
- Hesse, C. en Cotula, L. (2006). Climate Change and Pastoralists: Investing in people to respond to adversity. Sustainable Development Opinion. London: IIED.
- HPG (2009). Pastoralism and climate change: Enabling adaptive capacity. HPG Synthesis Paper, Humanitarian Policy Group, Overseas Development Institute, London.
- IFAD (2009). Livestock and pastoralists. Livestock Thematic Papers. 8 p.
- IIED (2010). Modern and mobile. 92 p.
- Kimaro EG, Chibinga OC (2013). Potential impact of climate change on livestock production and health in East Africa: A review, Livestock Res. Rural Develop. 25(7):116. (<http://www.lrrd.org/lrrd25/7/kima25116.htm>).
- Kisamba-Mugerwa W. (2001). Rangelands Management Policy in Uganda. A Paper Prepared for the International Conference on Policy and Institutional Options for the Management of Rangelands in dry Areas.
- Krätli, S., Huelsebusch, C., Brooks, S. en Kaufmann, B. 'Pastoralism: A critical asset for food security under global climate change.' Animal Frontiers 3, no. 1 (2013): 42-50.

Maennel, A., et al. (2014). The Meat Atlas. Publicatie van de Heinrich Böll Stichting en Friends of The Earth Europe. 68 p.

Morton, John F. (2007). The impact of climate change on smallholder and subsistence agriculture. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 104 (50). pp. 19680-19685. ISSN 0027-8424 (doi:10.1073/pnas.0701855104).

OAU/IBAR brochure, 'Introducing the community-based animal health and participatory epidemiology', Nairobi, CAPE Unit, n.d., p. 1.

Odhjumbo, M. O. (2012). Impact of conflict on pastoral communities' resilience in the horn of Afrika: Case studies from Ethiopia, Kenya and Uganda. Reconcile/FAO.

Otte, A. Costales, J. Dijkman, U. Pica-Ciamarra, T. Robinson, V. Ahuja, C. Ly en D. Roland-Holst (2013). Le développement du secteur de l'élevage pour la réduction de la pauvreté: perspectives économique et politique - Les nombreuses vertus de l'élevage. FAO. 186 p.

Oldeman, L.R. (1994). Soil resilience and sustainable land use. D.J. Greenland & I. Szabolcs, eds. Wallingford, UK, CAB.

Ridgewell, A, Mamo, G. en Flintan, F. (red)(2007). Gender & Pastoralism Volume 1: Rangeland & Resource Management in Ethiopia, Addis Ababa, SOS Sahel Ethiopia.

Rivera-Ferre, M.G. en López-i-Gelats, F. (2012). The Role of Small-Scale Livestock Farming in Climate Change and Food Security. VSF Europa.

Savory Institute (2013). Restoring the climate through capture and storage of soil carbon through holistic planned grazing. 20 p.

VSF-DZG (2014). Veehouderij 2.0. Familiale veeteelt. Policy Brief Nr. 1. 4 p.

REEDS VERSCHENEN MO*PAPERS

2014

- december 2014: Wet breekt nood, Toekomst voor rondtrekkende veehouders in Afrika? (*Koen Van Troos*)
- november 2014: #LuxLeaks (*Kristof Clerix / ICIJ*)
- oktober 2014: Nog steeds gelukkig getrouwd? Een gouden bruiloft in de ontwikkelingssamenwerking (*Gijs Justaert*)
- juli 2014: Wordt de geopolitieke kaart van het Midden-Oosten hertekend? (*David Criekemans*)
- juni 2014: We zijn allemaal verschillend. U ook? (*Rachida Lamrabet*)
- mei 2014: Gouden tijden voor de rijken? (*Paul Krugman*)
- apr 2014: Kunnen voorbehoedmiddelen de wereld redden? (*Simon Calcoen*)
- mrt 2014: Gaan de groeilanden een diepe duik tegemoet? (*Pierre Salama*)
- feb 2014: Buitenlandse berichtgeving is dood, leve de mondiale journalistiek? (*Gie Goris*)
- feb 2014: Is Afghanistan klaar voor 2014? (*Thomas Ruttig*)
- jan 2014: Ligt Pakistan op het Arabisch schiereiland? (*Bruno De Cordier*)

2013

- dec 2013: Schept microkrediet slechts een illusie van ontwikkeling? (*Milford Bateman en Ha-Joon Chang*)
- sep 2013: Kan Afrika zijn ontwikkeling zelf financieren uit hogere belastingsofbrensten? (*Mick Moore*)
- jun 2013: Is uw gsm goud waard?
- apr 2013: Wat weten we (niet) over het geweld in Oost-Congo? (*Koen Vlassenroot, Steven Spittaels, Kris Berwouts en Nadia Nsayi*)
- apr 2013: Bestaan de Zapatisten nog? (*François Hautart*)
- feb 2013: Kan rijst West-Afrika voeden? (*Saartje Boutsen en Jan Aertsen*)
- feb 2013: Hoe komt het dat Afrika de Millenniumdoelstellingen niet haalt? (*Dimitri Van den Meerssche*)

2012

- okt 2012: Genetisch gewijzigd voedsel als oplossing voor het hongerprobleem? (*Hielke Van Doorslaer*)
- sep 2012: Kan zwart-Afrika voedselzekerheid bereiken? (*UNDP*)
- sep 2012: What is the Rise of South-South relations about? (*Sanoussi Bilal*)
- apr 2012: Hoe inclusief is onze ontwikkelingssamenwerking? (*PHOS*)
- mar 2012: Brengen verkiezingen meer democratie in Congo? (*Mieke Berghmans en Nadia Nsayi*)
- mar 2012: Wat na Busan? (*Bert Jacobs*)
- mar 2012: Kan de politiek de ontwikkelingssamenwerking redden? (*Alex Duncan en Gareth Williams*)
- feb 2012: Wordt het precariaat een nieuwe sociale klasse? (*Guy Standing*)

- feb 2012: Waarheen met de revoluties in Egypte en Syrië? (*Brigitte Herremans, Pieter Stockmans en Majd Khalifeh*)

2011

- nov 2011: Kan armoede overwonnen worden? (*Abhijit Vinayak Banerjee en Esther Duflo*)
- nov 2011: Is India goed bezig? (*Jean Drèze en Amartya Sen*)
- nov 2011: Een keerpunt voor sociale bescherming wereldwijd? (*Gijs Justaert en Bart Verstraeten*)
- okt 2011: Heeft ontwikkelingshulp zijn tijd gehad? (*Marcus Leroy*)
- okt 2011: 7 billion: development disaster or opportunity? (*Hania Zlotnik and Fred Pearce*)
- sep 2011: Erkenning van de Palestijnse staat: een game changer? (*Brigitte Herremans*)
- jun 2011: Een uitweg uit de nieuwe voedselcrisis? (*Saartje Boutsen*)
- mei 2011: Is het einde van de bevolkingsgroei werkelijk in zicht? (*Ronald C. Schoenmaeckers*)
- apr 2011: Waarom gelijkheid beter is voor iedereen (*Richard Wilkinson en Kate Pickett*)
- mar 2011: Welke toekomst voor de ontwikkelingssamenwerking? (*Nemat Shafik*)
- feb 2011: Realiteit of mythe? Minerale rijkdom als motor van het geweld in het oosten van Congo (*Rachel Perks en Koen Vlassenroot*)

2010

- dec 2010: Heeft Congo kans van slagen? (*Tom De Herdt, Kristof Titeca en Inge Wagemakers*)
- nov 2010: Heeft de crisis het draagvlak van ontwikkelingssamenwerking ondermijnd? (*Tom De Bruyn & Ignace Pollet*)
- nov 2010: De laatste energiecrisis? Betekent piekolie het einde van de homo Petroliensis? (*Elias Verbanck*)
- sep 2010: Wat doet China in Afrika en Latijns-Amerika? (*John Vandaele & Marc Vandepitte*)
- sep 2010: De millenniumdoelstellingen: wachten op de grote doorbraak? (*Lonne Poissonnier & Rudy De Meyer*)
- jun 2010: Hoe goed zijn Brazilië, China en India in armoedebestrijding? (*Emiel Vervliet*)
- mei 2010: Why is poverty a human right crisis? (*Irene Khan and Steven Vanackere*)
- mei 2010: Wat is nu eigenlijk goed bestuur? (*Emiel Vervliet*)
- apr 2010: Is er Apartheid in het Heilige land? (*Korneel De Rynck*)
- mar 2010: Water zonder grenzen? Het regionaal belang van het Afghaanse water (*Benjamin Sturtewagen*)
- feb 2010: Wat met de Cubaanse revolutie na Fidel Castro? (*Marc Vandepitte*)
- feb 2010: Leidt klimaatverandering tot oorlogen? (*Harald Welzer en Jamie Shea*)
- jan 2010: Mogen we nog dieren eten in tijden van klimaat- en voedselcrisis? (*Jonathan Safran Foer en Louise Fresco*)

2009

- nov 2009: Spionage in het hart van Europa? (*Kristof Clerix*)
- nov 2009: Hebben de ngo's hun ziel verkocht aan de minister van Ontwikkelingssamenwerking? (*Jean Reynaert en Patrick Develtere*)
- okt 2009: Chaos in Afghanistan en Pakistan? (*Ahmed Rashid en Jef Lambrecht*)
- sep 2009: De 'Gele Reus' in ademnood? (*Samia Suys*)
- sep 2009: Is ontwikkelingshulp verantwoordelijk voor de armoede in Afrika? (*Dambisa Moyo en Kumi Naidoo*)
- jul 2009: Is dit de nieuwe kolonisering? (*International Food Policy Research Institute, The Economist, vertaling Emiel Vervliet*)
- jun 2009: Kan de G20 de wereld redden? (*Emiel Vervliet*)
- apr 2009: Hoezo, vrije meningsuiting? (*Ruddy Doom en Sofie Van Bauwel*)
- mar 2009: Hebben financiële speculanten 120 miljoen mensen honger laten lijden? (*Peter Wahl, vertaling en samenvatting door Emiel Vervliet*)
- mar 2009: What is the status of human rights in Iran? (*Shirin Ebadi*)
- feb 2009: Hoe zien wij Gaza? (*Ruddy Doom en Simone Korkus*)

2008

- dec 2008: Wat is waardig werk? (*Emiel Vervliet*)
- nov 2008: Betalen de armen de prijs van een slecht beleid? (*Saar Van Hauwermeiren*)
- okt 2008: Hoeveel armen zijn er nu eigenlijk? (*Emiel Vervliet*)
- okt 2008: Blinkt alle goud? (*Catapa*)
- jul 2008: Door welke lens kijken wij naar China? (*Kristof Decoster*)
- jun 2008: Heeft Congo iets aan zijn mijnen? (*Raf Custers*)
- jun 2008: Wie zorgt er voor een échte groene revolutie? (*Jan Aertsen en Dirk Barrez*)

- mei 2008: Kan onverschilligheid dodelijk zijn? (*Forum for African Investigative Reporters, vertaling en samenvatting: Emiel Vervliet*)
- mar 2008: Levert de traditie de oplossing? (*Bert Ingelaere*)
- feb 2008: Kunnen boeren de wereld redden? (*Saartje Boutsen*)
- jan 2008: Neemt de inkomensongelijkheid in de wereld toe of af? (*Emiel Vervliet*)

2007

- dec 2007: Waar de kassa altijd rinkelt? (*Internationaal Vakverbond, vertaling: Emiel Vervliet*)
- dec 2007: Is er leven na Kyoto? (*Simon Calcoen, Peter Tom Jones, Edith Vanden Brande en Alma De Walsche*)
- okt 2007: Zijn de EPA's levensgevaarlijk? (*Marc Maes*)
- sep 2007: Ligt de Afrikaanse hemel in Barcelona? (*Roos Willems, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Hoe erg is het klimaat eraan toe? (*IPCC, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Redt de minister van Financiën het klimaat? (*Aviel Verbruggen, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Viva el populismo? (*Emiel Vervliet en Alma De Walsche*)
- mar 2007: Veertig jaar bezetting - Hoe lang nog? (*Ludo De Brabander & Brigitte Herremans*)

2006

- dec 2006: Hoe geglobaliseerd is de islam? (*Olivier Roy*)
- dec 2006: Zit de Congolese toekomst in de grond? (*Sara Frederix en John Vandaele*)
- nov 2006: Helpt onze hulp tegen honger? (*Saartje Boutsen en Jan Vannoppen*)
- nov 2006: Wil China de wereld overheersen? (*Jonathan Holslag*)

Al deze MO*papers kunnen gratis gedownload worden op www.MO.be/papers

